

<https://doi.org/10.31891/2307-5740-2024-332-4>

УДК 338.483.13

МАМОНТЕНКО Наталія

Національний університет «Одеська Політехніка»

<https://orcid.org/0000-0001-8473-0665>

e-mail: n.s.mamontenko@mzeid.in

ТЕНДЕНЦІЇ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ГОТЕЛЬНО-РЕСТОРАННОГО БІЗНЕСУ В УКРАЇНІ

У статті проаналізовано розвиток готельно-ресторанного сектору у довоєнний період та в умовах війни. Визначено основні особливості та передумови розвитку підприємств галузі. За результатами дослідження виділено основні тенденції, що визначають розвиток галузі у світі. Окрім того, відокремлено перешкоди та проблеми, які традиційно заважають розвитку галузі в Україні. Також проведено аналіз діяльності підприємств галузі у воєнний час, встановлено основні тенденції та фактори, що впливають на можливості функціонування підприємств. В результаті дослідження сформувано основні завдання, які потрібно виконати для відновлення підприємств після закінчення війни.

Ключові слова: послуги, готельно-ресторанний бізнес, добробут населення, якість обслуговування, ресурси, управління ресурсами, оптимізація ресурсів, використання ресурсів, раціональність використання ресурсів, ефективність використання ресурсів.

MAMONTENKO Nataliya

Odesa Polytechnic National University

TRENDS AND PROSPECTS OF THE DEVELOPMENT OF THE HOTEL AND RESTAURANT BUSINESS IN UKRAINE

Among business entities in the hotel and restaurant sector of Ukraine, the largest specific weight was small enterprises that worked in quick service establishments. In recent years, the number of food establishments operating in shopping and entertainment centers has increased. Before the beginning of the full-scale invasion and the pandemic, the growth of the sector was associated with the growth of incomes of citizens, and the resulting growth of solvent demand. The main limitations that hindered the development of enterprises include the relatively low profitability of the hotel and restaurant business, the limited supply of necessary premises and high financial risks, the limited number of foreign suppliers of products. In addition, enterprises did not pay enough attention to managerial tasks, namely: the correct distribution of tasks, rational use of resources, marketing activities and strategic planning. As a result of military actions on the territory of Ukraine, part of the enterprises was destroyed, the other part was relocated to the western regions. Along with this, there was a reduction in demand and a limitation of labor resources. Security requirements of enterprises have become especially important. In addition, shelling of the energy infrastructure, which endangers all economic activity, became a challenge. For future recovery, enterprises need to take care of compliance of enterprises with international requirements, including for receiving aid. In order to receive financing from international donors, it is advisable for enterprises to create industry associations.

Keywords: services, hotel and restaurant business, public welfare, quality of service, resources, resource management, optimization of resources, use of resources, rationality of use of resources, efficiency of use of resources.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ЧИ ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

Після переходу на ринкову економіку в Україні сформувалися умови для розвитку конкуренції у різних сферах, у тому числі й у сфері готельно-ресторанного господарства. Внаслідок цього розширився асортимент послуг, відбулися зміни в їх структурі та характері, посилився вплив цієї галузі на економіку вцілому. Підвищення якості послуг, що пропонуються істотно вплинули на рівень задоволення індивідуальних потреб людей, зумовили підвищення якості життя населення, його добробуту. Ці тенденції відповідали загальносвітовим, що характеризувалися істотним нарощуванням обсягів. Пандемія зупинила на деякий час розвиток сектору, який невдовзі стрімко відновив втрачене. Однак на заваді відновленню в Україні стали активні воєнні дії, що істотно вплинули на можливості та перспективи усіх суб'єктів господарювання.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Аналіз передумов, закономірностей та основних факторів, що впливають на можливості та перспективи розвитку підприємств проаналізовано у роботах [1-5]. Відображені у вказаних роботах результати є актуальними як у мирний, так і у воєнний час. Однак, окремі дослідники зосередились на визначенні впливу військових дій на діяльність підприємств [6-7] та можливості їх відновлення у післявоєнний період [8].

ВИДІЛЕННЯ НЕВИРІШЕНИХ РАНІШЕ ЧАСТИН ЗАГАЛЬНОЇ ПРОБЛЕМИ, КОТРИМ ПРИСВЯЧУЄТЬСЯ СТАТТЯ

Перебіг війни вносить постійні корективи у оцінку подальших можливостей розвитку вітчизняної

економіки та окремих її галузей чи підприємств. Це підтверджує необхідність аналізу найновіших тенденцій та перспектив готельно-ресторанного бізнесу відповідно до нових умов.

ФОРМУЛЮВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ

Метою статті є аналіз тенденцій та перспектив розвитку вітчизняних підприємств готельно-ресторанного господарства.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Розвиток підприємств галузі характеризувався переходом від державної до приватної власності. На зміну великим підприємствам громадського харчування та готельних закладів, прийшли невеликі приватні фірми. На початку створення української держави, частка державних підприємств дорівнювала 94,5%, а у 2020 році вона знизилась до 6% [4]. Такий перехід відбувся в основному із-за скорочення підприємств соціального призначення (гуртожитків, їдалень при дошкільних і навчальних закладах, промислових підприємствах тощо). Збільшення питомої ваги малих підприємств відбувалося за рахунок збільшення об'єктів системи швидкого обслуговування населення [4].

Розвитку галузі готельно-ресторанного господарства у довоєнний період сприяло збільшення платоспроможного попиту населення, який у першу чергу був пов'язаний із зростанням фінансових доходів та іншими індикаторами рівня добробуту населення. Позитивно вплинули на розвиток сектору демографічні зміни в країні. Як наслідок відбулося зростання попиту на продукцію готельно-ресторанного господарства. Підвищення попиту у довоєнний період пов'язують також зі зростанням величини прожиткового мінімуму, що пояснюється впливом інфляційних процесів та зростанням питомої ваги працездатного населення, яке в основному і було споживачем продукції підприємств готельно-ресторанного господарства [4].

У довоєнний період для галузі були характерні наступні тенденції:

- розвиток загальнодоступної мережі організацій готельно-ресторанного господарства, включаючи мережу підприємств швидкого харчування та хостелів, орієнтованих на різні верстви населення й розташованих у місцях масового відпочинку населення, паркових зонах, уздовж автомагістралей, на вокзалах;

- відновлення мережі підприємств, що зорієнтовані на забезпечення харчування та тимчасовим місцем проживання учнів і студентів;

- створення мережі підприємств готельно-ресторанного господарства, що належать підприємствам торгівлі, з метою збільшення обсягу товарообігу та доходів суб'єктів ринку. Особливо це стосується підприємств швидкого харчування при торговорозважальних комплексах, а також відділів кулінарії;

- розвиток підприємств з національною кухнею, фірмової мережі підприємств, а також додаткових форм обслуговування – кейтеринг, доставка продукції додому.

У той же час, серед перешкод, що стали на заваді розвитку галузі у довоєнний період були:

- низька відносна рентабельність готельно-ресторанного бізнесу в порівнянні з іншими видами бізнесу;

- обмеженість пропозиції приміщень для оренди чи купівлі, необхідних для готельно-ресторанного бізнесу, що зумовило постійний стрімкий ріст цін на них;

- високі фінансові ризики, що пов'язані із дефіцитом доступного кредитування та нестабільністю курсу національної валюти;

- високі тарифи на комунальні послуги;

- значне зменшення кількості компаній-імпортерів продуктів харчування та відсутність конкуренції на ринку імпортних продуктів, що призводить до постійного подорожчання сировини;

- відсутність традиції харчування та проживання не вдома.

Олійник О. М., Сапельнікова Н. Л., Тонких О. Г. виділяють у діяльності готельно-ресторанної індустрії виділяють ряд проблем, пов'язаних з тим, що недостатньо приділяється уваги [3]:

- організаційній діяльності: правильному розподілі повноважень керуючого й персоналу, залученні кваліфікованих фахівців,

- раціональному використанні ресурсів: організаційних, трудових, інтелектуальних, матеріальних тощо;

- фінансово-економічній діяльності: раціональне використання інвестицій, фінансове планування, розрахунок основних економічних і фінансових показників, розрахунок економічних ризиків;

- маркетинговій діяльності: знання готельного ринку і конкурентного середовища, його потенціалу, основних тенденцій розвитку, вибір цільової аудиторії, планування просування і реалізації продажів;

- стратегічному плануванню: розробка бізнес-стратегій, вибір моделі прийняття рішень, тощо [3].

У своїй роботі Нагорняк Г., Малюта Л., Мельник Л. поділяють фактори, що впливають на стабільний розвиток підприємств готельно-ресторанного господарства на чотири умовні групи [4]: фактори загальної діяльності підприємства; фактори послуги готельно-ресторанного підприємства; фактори рівня обслуговування клієнтів; фактори маркетингової діяльності. Характер впливу та значущість зазначених факторів на рівень конкурентоспроможності готельно-ресторанного підприємства є різним.

Стрімке зростання глобального туризму призвело до активного розширення готельних пропозицій у всіх країнах. Практично у всіх країнах Європи, в тому числі і в Україні, спостерігалось значне відновлення ринку готельних послуг після пандемії. До глобальних тенденцій, які мають місце у готельному й ресторанному бізнесі належать [3]: забезпечення відпочинку громадян та сприяння поліпшенню їх здоров'я, модернізація технологічних процесів при обслуговуванні клієнтів, підвищення рівня технічного забезпечення ресторанних закладів, вдосконалення асортименту продовольчої продукції та ресторанних послуг, розвиток системи управління ресторанним бізнесом як на рівні самих ресторанів, так і держави в цілому.

В умовах ринкової економіки створити конкурентну перевагу підприємству готельної та ресторанної індустрії допомагає використання переваг зовнішніх факторів навколишнього середовища, а також досягнення високого рівня сервісу, завдяки чому компанії можуть виживати і рости в складні економічні часи [3]. Основною причиною великої частини готелів без категорії є відсутність бажання проводити сертифікацію на присвоєння категорій. Здебільшого готельні підприємства при невисокому рівні завантаженості не готові витратити додаткові кошти на проведення процедури сертифікації, тим більше їх лєвова частка не відповідає встановленим вимогам [3]. Зауважимо, що на формування якості обслуговування у готельно-ресторанному підприємстві впливають зовнішні та внутрішні фактори. До найважливіших факторів належить якість обслуговування, яка має свої особливості формування [1]:

- споживання готельно-ресторанних послуг переважно збігається з їх виробництвом;
- оцінювання якості послуг можливе лише в процесі надання, отримання, споживання;
- готельно-ресторанні послуги не підлягають збереженню та накопиченню;
- надаючи готельні послуги, працівник готельно-ресторанного підприємства вступає в безпосередній контакт зі споживачем;
- готельна послуга не підлягає транспортуванню;
- для готельного господарства характерні добові, тижневі, місячні, річні коливання попиту [1].

Стан та розвиток індустрії гостинності перебувають під впливом ряду факторів зовнішнього та внутрішнього середовища. Зовнішні визначаються впливом компонентів навколишньої дійсності, не пов'язаних з функціонуванням індустрії гостинності; до них належать: політико-правові, безпека подорожей, економічні і фінансові, культурні, демографічні, інфраструктурно-комунікаційні, розвиток торгівлі, нові й новітні технології. Внутрішні фактори пов'язані з особливостями організації і функціонування підприємств індустрії гостинності. Наведені фактори, які впливають на стан та розвиток готельно-ресторанного господарства є необхідною складовою їх діяльності і повинні визначати напрями та цілі розвитку індустрії гостинності [2].

Аналізуючи вплив війни на готельне господарство України, доцільно виділити декілька напрямків негативного впливу: знищення інфраструктури; закриття підприємств або їх анексія на окупованих територіях; вихід із міжнародного ринку готелів, які знаходяться на окупованих територіях; відтік кваліфікованого персоналу внаслідок виїзду або мобілізації; зменшення або відсутність споживачів готельних послуг; перехід у категорію «воєнні готелі» та зміна їх цільового призначення; відсутність інвестицій та сповільнення економічної активності ринку готельного господарства; порушення ланцюгів постачання; пристосування підприємств до комендантської години та повітряних тривог [6].

У період військових дій змінилась і поведінка споживачів готельних послуг. Функціонування готельних підприємств у період війни виокремило декілька тенденцій, пов'язаних із зміною основних груп споживачів готельних послуг. Перша пов'язана із активізацією готельного господарства на заході України, що у передвоєнний час було пов'язано із переїздом дипломатичних місій з м. Київ у м. Львів. Найбільшого напливу зазнали готелі вищої категорії, які на певний період трансформувались у місця роботи дипмісій. Така ситуація тривала до травня, коли дипломати почали повертатись на місця своєї роботи у столицю. Другим значним напливом для готельного господарства Західної України стала міграція із територій, де йшли бойові дії. Третя тенденція пов'язана із зміною мети перебування іноземних відвідувачів, через активізацію заселення журналістів, які висвітлюють війну. Їх поселення спостерігалось ще до початку повномасштабного наступу, проте тоді найбільше використовувались готельні заклади Києва, Львова та Дніпра. Сьогодні вони активно оселяються у готелі, які знаходяться поблизу лінії фронту. Серед основних вимог до готелів є добрий Інтернет-зв'язок, а також можливість забезпечити відносну безпеку. Таким чином готелі перетворюються на робочі та комунікативні центри. Серед іноземних споживачів готельних послуг варто виокремити і волонтерів, які активно долучились до допомоги Україні [6].

Сучасна військово-політична ситуація в Україні дозволяє виділити перспективні напрями розвитку готельного господарства:

- переорієнтація готельного бізнесу на більш безпечні території Західної України;
- переорієнтація готельних послуг на реабілітацію, що має більший попит. Активізація курортних готелів;
- збільшення кількості Апартамент-готелів, які більше пристосовані для прийому сімей та комфортного довготривалого проживання;
- відкладений попит на туризм та популяризація України на міжнародному рівні активізує

туристичну діяльність після завершення війни, що вплине і на готельне господарство;

– пристосування готельних підприємств до реалій військового часу та пошук нових форм обслуговування;

– формування на ринку готельного господарства «відкладеної пропозиції», що активізує конкуренцію та вдосконалення послуг у готельних підприємствах країни;

– переобладнання готелів із врахуванням вимог безпеки та автономної роботи (наявність бомбосховищ, автономних джерел живлення);

– розвиток екоготелів із орієнтацією на альтернативну енергетику;

– посилення контролю за походженням інвестицій, які вкладаються в готельне господарство;

– наближення стандартів готельного господарства до стандартів Європейського Союзу;

– розбудова нових підприємств та переобладнання існуючих завдяки залученню коштів від різних фондів повоєнного відновлення [6].

Багато підприємств готельно-ресторанного господарства опинилися в зонах активних бойових дій і були змушені евакуюватися в безпечніші регіони.

Найкраще йдуть справи малим і середнім закладам Закарпатської, Волинської та Чернівецької областей. Так, виручка з 16 по 22 травня у цих закладах становила 152%, 124% і 119% довоєнного рівня відповідно. На рівні майже довоєнних показників перебувають заклади Дніпропетровської (94%), Кіровоградської (93%) та Полтавської (105%) областей. Території, звідки українські війська нещодавно витіснили окупантів, становлять трохи більше половини його лютневих показників перед початком війни: Київська область (59%), Чернігівська область (61%) і Сумська область (54%). Найгірша ситуація на сході та півдні України.

Перед готельно-ресторанним бізнесом із початком війни постав ряд нових вимог. У першу чергу необхідно модернізувати цей бізнес з точки зору безпеки. Нова реальність диктує вимоги до клієнтів щодо наявності бомбосховищ у закладах гостинності. Зараз готелі в українських містах заповнені лише на 20-25%, а в середньому – 10-15%. Від такої ситуації найбільше постраждали та надалі страждають готелі з більшою кількістю номерів.

Найкращі умови – західна частина України, Івано-Франківська, Львівська, Тернопільська та Закарпатська області. Там готельний бізнес повністю працює і немає жодних передумов для закриття чи зупинки [8].

Ще одна проблема для готелів пов'язана з перебоями в ланцюжку поставок. Через нестачу палива та інші причини деякі логістичні процеси були порушені, що вплинуло на забезпечення обладнанням, необхідним для операцій або запусків, зокрема виникненням перебоїв у постачанні продуктів. Комендантська година також змінила роботу закладів розміщення. Через обмеження часу процес поселення та виселення дещо ускладнений, а основне навантаження становить денна зміна. Крім того, через комендантську годину співробітники змушені проживати на території готелю. Послуги, які надають ресторани, також працюють в обмеженому режим [8].

Однак у останні місяці систематичне знищення вітчизняної енергетичної інфраструктури створило нову проблему для підприємств сектору, що пов'язана із забезпеченням потреб у електроенергії. Заклади цієї індустрії змушені були закупляти аварійне електропостачання, яке є досить не дешевим у закупці та у використанні. Так, витрати на закупівлю генераторів і палива стали додатковими витратами для готельно-ресторанного бізнесу.

Іншим викликом, з яким на сьогодні стикається готельно-ресторанна індустрія, є різке зниження купівельної спроможності клієнтів. Особливо це помітно на фоні подорожчання продукції, що змушує заклади підвищувати ціни. У такому випадку клієнти починають менше користуватись послугами готельно-ресторанної індустрії [7].

Для забезпечення сталого розвитку готельно-ресторанної індустрії пропонується створювати нові професійні організації у формі асоціацій, консорціумів, кластерів, спілок, альянсів тощо та вдосконалювати наявні. Інтеграція зацікавлених сторін дозволить створити нові високоякісні продукти та послуги, які відповідатимуть найкращим світовим практикам. Це прискорить процес інтеграції готельно-ресторанної індустрії на глобальний ринок [7].

Заходи, які неодмінно мають бути враховані у поствоєнному відновленні готельно-ресторанного бізнесу України, як [7, 8]: перш за все це підтримка держави та міжнародних організацій через розроблення та реалізацію різноманітних програм та проєктів; впровадження інновацій (зокрема виробництво спеціальної робототехніки); усунення перебоїв у ланцюгах поставок; орієнтація на здоровий спосіб життя; орієнтація на надання бюджетних послуг.

У розробці плану поствоєнного відновлення готельно-ресторанної галузі також варто врахувати основні аспекти, які впроваджувались іншими країнами, що теж зазнали втрат через бойові дії, зокрема війну, чи кризові ситуації, і у недалекій перспективі досягли ефективного розвитку готельно-ресторанного бізнесу.

ВИСНОВКИ З ДАНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ І ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗВІДОК У ДАНОМУ НАПРЯМІ

Таким чином вітчизняний готельно-ресторанний сектор пройшов ряд істотних трансформацій, що пов'язані із зміною економічного ладу в країні. Це проявилось у першу чергу у зміні форми власності підприємств, їх реорганізації у інші форми. З часом підприємства наростили обсяги завдяки якісним змінам у структурі населення, збільшенні доходів та попиту на послуги сектору. Крім того, істотно підвищилась якість послуг, що надавалась підприємствами. Однак, спочатку пандемія, а потім війна істотно вплинули на перспективи розвитку галузі. В Україні неоднаково склалася ситуація у різних регіонах України. Так, якщо підприємства на заході ще могли функціонувати, то на півдні і сході держави усе було знищено. До підприємств з'явилися нові вимоги, що викликані війною. Спочатку це було пов'язано із забезпеченням безпеки перебування, однак потім виникли істотні проблеми із забезпеченням енергоносіями. У подальшому для відновлення діяльності підприємств необхідно системну підтримку держави. Окрім того, самі суб'єкти господарювання мають серйозно підійти до можливостей залучення фінансових ресурсів від міжнародних організацій.

Література

1. Гірняк Л. І. Формування культури та якості обслуговування у готельно-ресторанних підприємствах / Л. І. Гірняк, В. Б. Сопіга // Науковий вісник Ужгородського національного університету. – 2018. – Вип. 21, ч. 1. – С. 50-55.
2. Дочинець, І. В. Фактори, які впливають на розвиток індустрії гостинності / І. В. Дочинець // Інноваційний розвиток готельно-ресторанного господарства та харчових виробництв : матеріали I Міжнародної науково-практичної інтернет конференції. – Прага : Oktan Print s.r.o., 2020. – С. 163.
3. Олійник О. М. Сучасні тенденції розвитку ринку готельно-ресторанних послуг / О. М. Олійник, Н. Л. Сапельнікова, О. Г. Тонких // Актуальні проблеми економіки. – 2021. – №2 (236). – С. 40-46.
4. Нагорняк Г. Визначення найважливіших закономірностей стабільного розвитку підприємств готельно-ресторанного господарства / Нагорняк Г., Л. Малиута, Л. Мельник // Галицький економічний вісник. 2020. – № 3 (64). – С. 174-184. – Режим доступу: https://doi.org/10.33108/galicianvisnyk_tntu2020.
5. Павлова С. І. Управління якістю послуг ресторану через механізми впровадження внутрішніх стандартів обслуговування / С. І. Павлова // Економіка та суспільство. – 2021. – Вип. 34. – DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2021-34-18>.
6. Безучко Л.С. Готельне господарство України в умовах війни: сучасний стан та перспективи розвитку економіка та суспільство / Л.С. Безучко, С.В. Білоус, М.І. Філь // 2023. – Вип. 47 DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2023-47-43>
7. Кушнірук В. С. Готельно-ресторанна індустрія: сучасний стан та перспективи розвитку / В. С. Кушнірук, Л. В. Денищенко // Електронне наукове фахове видання з економічних наук «Modern Economics», 2023. – №38. – С. 58-62. – Режим доступу: <https://modecon.mnau.edu.ua>.
8. Банева І.О. Перспективи післявоєнного відновлення готельно-ресторанної галузі в Україні / І.О. Банева, О.В. Величко // Інфраструктура ринку. – 2022. – Вип. 67. – С. 46-50.

References

1. Hirniak L. I. Formuvannia kultury ta yakosti obsluhovuvannia u hotelno-restorannykh pidpriemstvakh / L. I. Hirniak, V. B. Sopiha // Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho natsionalnogo universytetu. – 2018. – Vyp. 21, ch. 1. – S. 50-55.
2. Dochynets, I. V. Faktory, yaki vplyvaiut na rozvytok industrii hostynnosti / I. V. Dochynets // Innovatsiyni rozvytok hotelno-restorannoho hospodarstva ta kharchovykh vyrobnytstv : materialy I Mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi internet konferentsii. – Praha : Oktan Print s.r.o., 2020. – S. 163.
3. Oliinyk O. M. Suchasni tendentsii rozvytku rynku hotelno-restorannykh posluh / O. M. Oliinyk, N. L. Sapelnikova, O. H. Tonkykh // Aktualni problemy ekonomiky. – 2021. – №2 (236). – S. 40-46.
4. Nahorniak H. Vyznachennia naivazhlyvishykh zakonimirostei stabilnogo rozvytku pidpriemstv hotelno-restorannoho hospodarstva / Nahorniak H., L. Maliuta, L. Melnyk // Halytskyi ekonomichnyi visnyk. 2020. – № 3 (64). S. 174-184. – Rezhym dostupu: https://doi.org/10.33108/galicianvisnyk_tntu2020.
5. Pavlova S. I. Upravlinnia yakistiu posluh restoranu cherez mekhanizmy vprovadzhenia vnutrishnikh standartiv obsluhovuvannia / S. I. Pavlova // Ekonomika ta suspilstvo. – 2021. – Vyp. 34. – DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2021-34-18>.
6. Bezuchko L.S. Hotelne hospodarstvo ukrainy v umovakh viiny: suchasnyi stan ta perspektyvy rozvytku ekonomika ta suspilstvo / L.S. Bezuchko, S.V. Bilous, M.I. Fil // 2023. – Vyp. 47 DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2023-47-43>
7. Kushniruk V. S. Hotelno-restoranna industriia: suchasnyi stan ta perspektyvy rozvytku / V. S. Kushniruk, L. V. Denyshchenko // Elektronne naukove fakhove vydannia z ekonomichnykh nauk «Modern Economics», 2023. – №38. – S. 58-62. – Rezhym dostupu: <https://modecon.mnau.edu.ua>.
8. Banieva I.O. Perspektyvy pislivoiennoho vidnovlennia hotelno-restorannoi haluzi v Ukraini / I.O. Banieva, O.V. Velychko // Infrastruktura rynku. – 2022. – Vyp. 67. – S. 46-50.